

Àrea: Educació Superior

La qualitat educativa de l'ensenyança centrada en el treball dels estudiants. Una perspectiva constructivista

Autors:

César Coll i Teresa Mauri.

Nom del departament/grup i institució:

Grup d'Innovació Docent en Psicologia de l'Educació (GIDPE)
Departament de Psicologia Evolutiva i de l'Educació. Universitat de Barcelona

Contacte: ccoll@ub.edu; teresamauri@ub.edu

Resum:

És necessari identificar dimensions de la qualitat de la innovació de la docència universitària i elaborar instruments que permetin diferenciar les propostes instruccionals de qualitat d'aquelles que encara necessiten ser millorades. En aquest estudi s'identifiquen dimensions rellevants des d'una perspectiva constructivista sociocultural del procés d'ensenyament-aprenentatge i es presenten les característiques dels instruments elaborats basats en aquestes dimensions. Un cop concretades les dimensions s'han elaborat cinc instruments, tres dirigits al professor i dos als alumnes. Aquests s'han utilitzat per valorar tres propostes d'innovació de tres assignatures de dues facultats de la UB, que desenvolupen cinc professors i 149 alumnes, al llarg del semestre en què s'imparteix la docència. S'han obtingut dades que estan sent útils als professors per valorar i reflexionar sobre la seva experiència i als investigadors per contrastar i revisar els instruments elaborats. L'estudi finalitza quan s'acabi el 2006.

Text:

1. Referents teòrics i rellevància de la recerca

Els canvis que l'EEES ha promogut en els darrers anys han implicat la posada en funcionament de nombroses propostes d'innovació docent universitària. La importància rau no tant en el fet mateix del canvi, sinó en la possibilitat de millora qualitativa de la pràctica de l'ensenyança que suposadament comporten. Des d'aquesta perspectiva, resulta del tot necessari dotar-se de criteris per valorar la qualitat de la docència, que ens permetin diferenciar entre els canvis que, en un sentit estricte, poden ser considerats únicament com a modificacions i els que comporten innovacions reals de la docència.

Des de la perspectiva constructivista social i cultural (Coll, 2001) entenem l'aprenentatge com un procés de construcció del coneixement que protagonitza

l'alumne, i l'ensenyança com un procés de caràcter imprescindible d'ajuda educativa del professor a l'activitat de construcció de l'alumne.

D'aquesta consideració teòrica de partida es poden desprendre uns objectius formatius, uns criteris de millora de la pràctica i unes línies d'actuació docent com els següents:

- L'aprenentatge autònom s'entén com un objectiu preferent d'aprenentatge i ensenyança i com un criteri fonamental de valoració del grau en què el professor porta a terme una pràctica educativa de qualitat; ensenyar comporta no només afavorir l'aprenentatge de determinats continguts, sinó també ajudar l'alumne a aprendre progressivament de manera més autònoma.
- La millora dels processos d'ajust de l'ajuda educativa del professor a l'alumne es contempla com un criteri de qualitat de l'ensenyança fonamental.
- El grau de significat i de funcionalitat de l'aprenentatge es considera un criteri clau de valoració de la qualitat dels resultats d'aprenentatge de l'alumne.

El nostre projecte de recerca¹ *Instruments per a l'avaluació de processos d'innovació docent universitària des d'una perspectiva constructivista* pretén identificar dimensions rellevants de la qualitat de la docència des de la perspectiva constructivista esmentada, com a pas previ necessari per elaborar instruments d'anàlisi dels processos d'innovació docent universitària per avaluar la seva contribució a una docència de qualitat.

2. Objectius

- Identificar i descriure dimensions rellevants que cal contemplar en l'elaboració d'instruments per a la recollida d'informació sobre el disseny i la implementació d'una proposta d'innovació.
- Elaborar instruments, degudament contrastats, que permetin l'anàlisi d'experiències d'innovació que utilitzen metodologies innovadores i que poden integrar les TIC.

3. Metodologia

Metodologia qualitativa d'elaboració, anàlisi i contrastació d'instruments de valoració de la qualitat de la innovació docent fonamentats en la Psicologia de l'Educació.

3.1 Tasques i fases de la recerca

Les tasques de la recerca s'estan portant a terme organitzades en la sèrie de fases que presentem a continuació. La recerca es troba actualment a l'acabament de la fase de recollida de dades:

¹ El grup que porta a terme el projecte és el Grup d'Innovació Docent en Psicologia de l'Educació (GIDPE), dirigit pel Dr. Cèsar Coll Salvador i format per A. Bustos, Ana Engel, Rosa Colomina, Ines de Gispert, Teresa Mauri, Marc Lafuente, Rosa Mayordomo, Mila Naranjo, Javier Onrubia, Ana Remesal, M. José Rochera, Teresa Segué.

I Fase de discussió

Durant aquesta fase es van identificar i discutir les dimensions de valoració de la qualitat en què es basa l'elaboració dels instruments.

II Fase d'elaboració

En aquesta fase es va concretar el tipus i nombre d'instruments i se'n va portar a terme l'elaboració.

III Fase de recollida de dades

Aquesta fase inclou les tasques relatives a la recollida, l'emmagatzematge i organització de les dades per poder contrastar i revisar els instruments. Els instruments elaborats s'han adaptat a les característiques específiques de cada experiència d'innovació per garantir la rellevància i el significat de les dades recollides per a l'anàlisi. La unitat de referència de la innovació per a la recollida de dades ha estat l'assignatura.

IV Fase d'anàlisi de les dades i d'elaboració definitiva dels instruments.

Les tasques d'aquesta fase consistiran a analitzar les dades obtingudes per contrastar i revisar els instruments elaborats, a partir de les conclusions obtingudes en l'anàlisi, i elaborar els instruments definitius.

3.2. Participants

Els participants en la recerca han estat 149 alumnes i 5 professors universitaris de tres assignatures diferents de dues facultats de la UB. Els professors pertanyen a dos grups d'innovació docent reconeguts en el marc de la UB, que segueixen les directrius d'un mateix marc institucional.

4. Resultats

Tenint en compte la fase en què es troba actualment la recerca, els resultats obtinguts han estat amb relació a la concreció de les dimensions base de l'elaboració dels instruments i amb relació a l'elaboració dels instruments.

4.1. Resultats amb relació a les dimensions

S'han identificat les cinc dimensions rellevants que cal contemplar en l'elaboració dels instruments següents:

1. Naturalesa i característiques del disseny i de l'organització de la proposta d'innovació: la coherència de la proposta amb relació als criteris de qualitat de la docència.
2. Naturalesa i característiques de les formes d'activitat conjunta de professor - alumnes que canalitzen l'ajuda educativa del professor a l'alumne en l'elaboració de significats i en l'atribució de sentit a l'aprenentatge.

3. Naturalesa i característiques de les formes d'activitat conjunta en que es fa efectiu el suport a l'autonomia i a l'autoregulació de l'aprenentatge de l'alumne.

4. Naturalesa i característiques de les formes d'activitat conjunta entre alumnes. L'ús del treball cooperatiu com a eina educativa i de suport a l'aprenentatge dels alumnes.

5. L'ús de les TIC per intervenir en l'ajust de l'ajuda del professor a l'alumne i entre alumnes.

La primera dimensió té per objectiu identificar els elements que cal tenir en compte per valorar la coherència del disseny i de l'organització de la proposta d'innovació amb els principis de qualitat de la docència. S'analitzarà el grau de coherència dels elements integrats en els diferents nivells de concreció de la proposta i el de les relacions entre nivells: des del disseny fins a l'organització del seu desenvolupament i la posada en funcionament de la proposta a l'aula.

La segona i la tercera dimensió tenen l'objectiu d'identificar els elements adients per valorar si les diferents formes que pren l'activitat conjunta de professors i alumnes al llarg del procés d'ensenyament-aprenentatge faciliten la canalització i l'ajust de l'ajuda educativa del professor a l'alumne. En concret, la segona dimensió pretén identificar la contribució de l'ajut del professor a l'elaboració de significats i a l'atribució de sentit. La tercera dimensió persegueix aquest mateix objectiu amb relació a les possibilitats que l'alumne té de rebre ajuda ajustada per incrementar la capacitat d'autonomia i d'autoregulació del propi aprenentatge.

Si l'ensenyança ha d'ajudar el procés de construcció de significats i de sentits que efectua l'alumne, llavors ha de complir una característica bàsica que és la d'estar d'alguna manera sincronitzada amb el procés de construcció d'aquest procés; si no connecta amb els seus esquemes de coneixement, si no és capaç de mobilitzar-los i activar-los i de forçar-ne la reestructuració, no estarà complint el seu objectiu. Des de la característica de l'ajust, l'ajuda ha de seguir una sèrie de criteris: a) connectar amb els coneixements inicials de l'alumne; b) provocar reptes abordables; c) donar-li l'oportunitat de revisar i modificar aquests coneixements inicials i establir relacions més àmplies, profundes, complexes i variades; d) potenciar la utilització dels aprenentatges realitzats en noves situacions per tal de consolidar el grau de funcionalitat de la seva elaboració.

L'ensenyança com a ajuda ajustada pretén sempre, a partir de la realització compartida o suportada de tasques i d'activitats de l'alumne, incrementar el grau d'actuació autònoma d'aquest. Si un dels elements claus de l'aprenentatge és la qualitat de l'activitat constructiva de l'alumne, ensenyar a aprendre és necessari com a mitjà per influir educativament en la qualitat de la seva activitat d'aprenentatge (Mauri i Rochera, 1997). Des d'aquesta perspectiva, els instruments han de recollir dades per valorar si la proposta d'innovació contempla que els recursos que el professor utilitza per afavorir que l'alumne porti a terme una tasca més enllà del que seria capaç individualment poden ser retirats progressivament fins que desapareguin completament, de manera que aquest pugui enfrontar adequadament de manera individual situacions similars, gràcies a aquest procés. En la valoració d'aquesta dimensió es contemplaran tres subdimensions: de suport al domini i control dels elements metacognitius implicats en l'aprenentatge, de suport

al desenvolupament dels factors afectius i motivacionals vinculats al domini i control creixent de la pròpia activitat i de suport a l'alumne en el control dels elements relacionals que afavoreixen la possibilitat de demandar ajuda per incrementar la pròpia autonomia en l'aprenentatge.

Els elements que s'han tingut en compte per organitzar la recollida de dades per valorar la qualitat de la proposta docent amb relació a totes dues dimensions responen, per una banda, a la necessitat de valorar els que habitualment componen qualsevol proposta docent: els objectius, els continguts i les activitats d'aprenentatge i d'avaluació. Per altra banda, responen a la necessitat de tenir en compte la dimensió temporal del procés d'ensenyament-aprenentatge, ja que es considera que l'aparició de determinades formes d'organització de l'activitat conjunta en un moment determinat del procés d'ensenyament-aprenentatge pot servir per canalitzar les ajudes educatives més necessàries per a l'alumne en aquell moment del procés. Per exemple, a l'inici de curs o d'una activitat o tasca un indicador de la qualitat de la docència pot ser que el professor planifiqui formes d'activitat conjunta dirigides a presentar els objectius a l'alumne per garantir que aquest els fa seus i per ajudar-lo a orientar la seva activitat i poder regular-la, si s'escau; al final de curs o d'una activitat o tasca d'ensenyament-aprenentatge pot ser un indicador de la qualitat de la docència el fet que el professor comentí i valori els resultats d'aprenentatge dels alumnes com a mesura per ajudar-los en l'elaboració del significat i en l'adquisició d'un major control i regulació del propi aprenentatge.

A tall d'exemple del que consta com indicadors per valorar la qualitat de la proposta d'innovació docent relatius a afavorir l'elaboració de significats, presentem alguns dels elements que cal tenir en compte, entre altres, a l'inici del procés:

"[...] A _ El professor planifica situacions, activitats i elements dirigits a presentar la proposta d'ensenyament-aprenentatge als alumnes.

A.1 En la presentació de la proposta, el professor declara que vol aconseguir:

- una representació inicial conjunta, entre professor i alumne, de la proposta
- una representació ajustada de les exigències i responsabilitats que la proposta li pot plantejar
- un grau d'implicació inicial dels alumnes en l'aprenentatge, que promogui l'assumpció d'algun tipus de responsabilitats en el desenvolupament de la proposta d'ensenyament-aprenentatge i/o de l'activitat o tasca.

A.2. L'alumne afirma que la presentació del professor li ha servit per comprendre la proposta.

A.3. L'alumne afirma que ha valorat la proposta com un repte abordable [...]"

La quarta dimensió, «naturalesa i característiques de les formes d'activitat conjunta entre alumnes», integra elements per valorar l'ús que la innovació fa de les possibilitats del treball col·laboratiu com a eina educativa i de suport a l'aprenentatge dels alumnes (Colomina i Onrubia, 2001). Entre les subdimensions considerades es troben les relatives a valorar l'existència d'oportunitats de treball col·laboratiu i de recursos de suport a l'aprenentatge del treball en grup

col·laboratiu, per tal d'aconseguir ampliar les oportunitats que els alumnes tenen de rebre i donar, els uns als altres, ajudes educatives ajustades.

La cinquena dimensió: «L'ús de les TIC per intervenir en l'ajust de l'ajuda del professor a l'aprenentatge de l'alumne i entre alumnes» respon al fet que moltes de les innovacions docents actuals integren les TIC. Des del marc de referència establert per identificar la qualitat de la docència es valora l'impacte de les TIC en el procés d'ensenyament-aprenentatge i se centra no únicament en les característiques tecnològiques, sinó també en la planificació dels usos d'aquestes. La dimensió esmentada pretén identificar fins a quin punt les TIC han estat considerades en la innovació com a instruments mediadors: del suport a l'activitat de regulació del propi aprenentatge individual; de l'ajut, el seguiment i la tutorització continuats del professor a l'alumne en el marc de l'activitat conjunta; del suport a l'activitat de col·laboració entre alumnes i de la pràctica de l'avaluació continuada, entesa com a mesura per reflexionar sobre el procés d'ensenyament-aprenentatge seguit i dels resultats obtinguts.

4.2. Resultats amb relació a l'elaboració dels instruments

Per tal de reunir les dades necessàries per poder identificar el compliment de les dimensions anteriors hem elaborat cinc instruments que les integren. Tres d'aquests corresponen al professor: l'entrevista inicial, l'autoinforme de seguiment i l'entrevista final. I dos corresponen a l'alumne: l'autoinforme de seguiment i el qüestionari final. Cada instrument inclou dues parts: la primera part amb un seguit de recomanacions sobre les condicions que cal que els responsables de portar a terme l'aplicació de l'instrument segueixin i la segona part, o la de l'instrument pròpiament dit, que inclou les normes que cal que l'usuari segueixi per emplenar degudament les respostes.

Està previst utilitzar aquests instruments en diferents moments del procés d'ensenyament-aprenentatge per tal de captar la dinàmica dels canvis i els ajustos a què pot donar lloc la posada en funcionament de la proposta per aconseguir els objectius previstos i fer front als inconvenients que es presentin. Mentre els instruments que s'utilitzen al principi del procés recullen dades de les expectatives de professor i alumnes sobre la contribució de la innovació a la millora qualitativa del procés i dels resultats d'aprenentatge, els que s'utilitzen al final les recullen del compliment d'aquestes expectatives, de la valoració de l'experiència i del grau de satisfacció que se'n deriva. El grau de compliment de la proposta, els obstacles, les dificultats que apareixen en la seva posada en funcionament s'identifiquen mitjançant l'ús d'instruments que, com ara els autoinformes, s'utilitzen durant el procés. Aquests, conjuntament amb els qüestionaris i l'entrevista final, recullen dades de les actuacions de professor i alumnes per fer front als obstacles, quan es produeixen, i per reconduir la pròpia activitat per aconseguir les intencions educatives previstes i adaptar, si cal, les condicions de la innovació. Tots els instruments pretenen deixar constància de la dedicació i de l'esforç que la nova proposta demana a tots els implicats.

INSTRUMENTS	A L'INICI DEL PROCÉS D'E-A.	DURANT EL PROCÉS D'E-A.	AL FINAL DEL PROCÉS DE-A.
Professor	Entrevista inicial <ul style="list-style-type: none"> - Disseny de la innovació - Expectatives del desenvolupament - Expectatives dels resultats 	Autoinforme de seguiment <ul style="list-style-type: none"> - Condicions en les que es du a terme la innovació - Factors i processos rellevants no previstos - Dificultats i obstacles - Grau de compliment dels objectius i de les expectatives de la innovació 	Entrevista final <ul style="list-style-type: none"> - Valoració de: <ul style="list-style-type: none"> ▪ desenvolupament ▪ resultats ▪ elements fonamentals - Identificació dels aspectes que caldria modificar - Grau de satisfacció
Alumne		Autoinforme de seguiment <ul style="list-style-type: none"> - Percepció i valoració de: <ul style="list-style-type: none"> ▪ aspectes principals de la innovació ▪ objectius de la innovació ▪ dedicació i l'esforç ▪ principals obstacles i dificultats 	Qüestionari final <ul style="list-style-type: none"> - Valoració de: <ul style="list-style-type: none"> ▪ desenvolupament ▪ resultats ▪ elements fonamentals - Identificació dels elements que caldria modificar - Grau de satisfacció

Consideracions Finals

L'elaboració d'instruments per captar els elements rellevants de la qualitat d'una proposta d'innovació de la docència implica abordar una àmplia sèrie de reptes. Entre tots aquests volem destacar, per la rellevància, els següents: els vinculats a les exigències que planteja dotar-se d'una representació significativa de les dimensions que permeten identificar la qualitat del procés d'ensenyament-aprenentatge; els que es deriven del pas del nivell teòric-conceptual al tècnic-pràctic o dels instruments, que comporta, entre altres, fer possible la fiabilitat de les dades recollides per sostenir-hi l'anàlisi i la interpretació qualitativa que se'n derivi; els derivats d'aconseguir dotar l'instrument del format, el contingut i l'extensió adients per vincular les persones a les quals es dirigeix. Aquests reptes estan presents en cada una de les fases de la recerca malgrat prenguin una rellevància especial en alguna.

Bibliografia

Coll, C. (2001) Constructivismo y educación: la concepción constructivista de la enseñanza y del aprendizaje. A: C. Coll; J. Palacios; A. Marchesi. *Desarrollo Psicológico y Educación*. Vol. 2. *Psicología de la Educación Escolar*. Madrid: Alianza Editorial (pp. 157-186).

Coll, C. (2004) Psicología de la educación y prácticas educativas mediadas por las tecnologías de la información y la comunicación: una mirada constructivista. *Sinéctica*, 25 (1-24).

Mauri, T.; Rochera, J. (1997) Aprender a regular el propio aprendizaje. *Aula de Innovación educativa*, 67 (48-52).

Colomina, R.; Onrubia, J. (2001) Interacción educativa y aprendizaje escolar: la interacción entre alumnos. A: C. Coll, J. Palacios; A. Marchesi. *Desarrollo Psicológico y Educación*. Vol. 2. *Psicología de la Educación Escolar*. Madrid: Alianza Editorial (pp. 415-435).